

УДК: 812.51

DOI 10.33514/1694-7851-2022-4-94-100

Каныбекова А.К.

филол. илим. канд., доц.

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

ainur_k_779@mail.ru

Каныбекова А.К.

канд. филол. наук, доц.

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

ainur_k_779@mail.ru

Kanybekova A.K.

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

ainur_k_779@mail.ru

ЭГЕМЕНДИК ЖЫЛДАРЫНДАГЫ ПОЭМА ЖАНРЫНЫН ӨНҮГҮШҮНДӨГҮ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ ЖАНРА ПОЭМЫ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE POEM GENRE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE

Аннотация: Бул макалада кыргыз адабиятындагы поэма жанрынын өнүгүшүнө саресеп салынып, обзор берилди. Майда жанрларга артыкчылык берилип турган азыркы учурда аталган жанрдын адабияттагы орду кандай экени иликтенип, бул жаатта абдан активдүү иштеген акын катары Кыргыз эл жазуучусу Асан Жакшылыковдун бир катар поэмаларына анализ жүргүзүлдү.

Негизги сөздөр: жанр, поэма, Асан Жакшылыков, дүйнөтааным, идея, кыргыз дүйнөсү, образдар системасы, лирика, поэзия, кыргыз адабияты.

Аннотация: В статье обобщается и рассматривается развитие жанра поэмы в кыргызской литературе. Исследовано место этого жанра в литературе в то время, когда приоритет отдается малым жанрам, проанализирован ряд поэм народного писателя Кыргызской Республики Асана Джакшылыкова как поэта, очень активно работающего в этой области.

Ключевые слова: жанр, поэма, Асан Жакшылыков, мировоззрение, идея, кыргызский мир, образная система, лирика, поэзия, кыргызская литература.

Annotation: The article summarizes and examines the development of the poem genre in Kyrgyz literature. The place of this genre in literature is investigated at a time when priority is given to small genres, a number of poems by the national writer of the Kyrgyz Republic Asan Dzhakshylykov as a poet who is very active in this field are analyzed.

Keywords: genre, poem, Asan Zhakshylykov, worldview, idea, Kyrgyz world, image system, lyrics, poetry, Kyrgyz literature.

Азыркы дүйнөлөшүү шартында коомдо көп нерсе өзгөрдү. Азыр кыймыл, ритм башка. Бир кездегидей жайма-жай тиричилик, камаарабастык жок. Ыкчамдык, оперативдүүлүк, ар кандай атаандаштыкка чыдамдуулук бааланат. Мунун өзү маданиятка, анын ичинде

адабиятка дагы өз таасирин тийгизди. Эң кийинки учурда жалпы адабиятта, анын ичинде кыргыз адабиятында дагы чоң жанрлар, анын ичинде поэма жанры көңүлдүн сыртында калууда. Бүгүн бул жанрда иштегендер барбы, жокпу? Болсо, эмнени жазып атышат? Бул нерсени иликтөө – актуалдуу маселелердин бири.

Поэма жанры совет учурунда максаттуу иликтенген. Анткени 1960-жылдары бул жаатта көрүнүктүү чыгармалар жаралган. Жердик темалардан жогору кетип, космостук темаларды чагылдырган Сүйүнбай Эралиевдин “Жылдыздарга саякаты” менен Рамис Рыскуловдун “Космостук манифестин”, же болбосо мазмундук дагы, формалык дагы жактан жаңычыл деп эсептелген Майрамкан Абылкасымованын “Эстелик сүйлөйт” поэмасын кимдер билбейт. Биздин адабиятта поэма жазуу өнүгүп отуруп, ыр менен роман жазуу деңгээлине өсүп чыккандыгын Аалы Токомбаевдин “Кандуу жылдар” (“Таң алдында”), Абдырасул Токтомушевдин “Алтын тоо”, Омор Султановдун “Адам турмушу”, Асан Жакшылыковдун “Мээрим”, Сооронбай Жусуевдин “Курманжан датка”, “Исхак Раззаков” романдары (ыр менен жазылган) тастыктайт.

Булар учурунда жакшы изилденген. Поэма жанрын изилдеген эң кийинки окумуштуулардын бири Рахима Сыдыков бүгүн 70 жаштан өттү. Мунун өзү эң кийинки поэмалар тууралуу адабият таанууда сөз анчейин болбой жүрөт дегендик. Ушул себептен улам аларды айрым акындардын чыгармачылыгынын мисалында карап көрүү зарылдыгы бар.

Ишти жазууда биз поэмаларды изилдеген эң кийинки илимпоздор Ю.В. Шинкаренко, А.В. Киртаева, О.В. Барский, О.В. Видова, О.А. Хвостованын жана адабиятчы Р. Сыдыкованын эмгектерин жана алардагы теориялык булактарды методологиялык негиз кылып алдык.

Макалада кыргыз эл жазуучусу Асан Жакшылыковдун поэма жанрындагы изденүүлөрүн карап көрүүнү туура көрдүк.

Кыргыз профессионалдык адабиятынын баштоочуларынын бири болуп эсептелген Аалы Токомбаевдин “Жетим менен сыйкырчы” поэмасы – алгачкы поэмалардын бири. Ал кездеги жаш акын чыгармасын элдик сюжеттердин негизинде жазса дагы, анда өзүнүн революцияга карата үндөө, чакырыктары орун алган. Бул поэмасынан эки жыл өткөндөн кийин акын “Эшим жетим” (1928) аттуу экинчи поэмасын жазган. Бул дагы түздөн-түз мурунку поэманын идеяларын уланткан.

Кыргыз адабиятынын дагы бир алгачкы өкүлдөрүнүн бири М. Токомбаев “Өмүркул менен Гүлнар” поэмасын жазган. Бул дагы “Эшим жетим” менен үндөшөт. А.Токомбаевдин “Туткун Марат” поэмасы 1930-жылы жазылган. Бул поэма анын авторунун жарандык позициясынын мурдагыдан дагы өсүп бараткандыгын көрсөтөт. Ушундан ары анан кыргыз адабиятынын тунгуч жазуучулары удаа-удуа чыгармаларды жаратып башташкан, алардын мазмунун биз негизинен билебиз. Мисалы: Ж. Бөкөмбаев “Жибек чач”, “Кызыл-Кыя”, “Алтын кыз”, “Сүлүктү”, Ж. Бөкөмбаев “Эне”, К. Маликов “Байлардын курмандыгы”, “Жапар менен Шарипа”, Т. Сыдыкбеков “Баатыр”, Т. Шамшиев “Отуз-Адыр”, А. Токтомушев “Какшаалдан кат” поэмаларын жаратышкан.

Ал эми 30-жылдары такыр башка мазмундагы, көбүнчө эмгек темасын козгогон чыгармалар жаралды. Мисалы, Т. Үмөталиевдин “Туратбай”, Ж. Бөкөмбаевдин “Алтын кыз”, “Капчыгайдагы окуя” (1938), “Кыздын канаты”, М. Токомбаевдин “Комсомолка” (1937-1939), Т. Сыдыкбековдун “Түн каракчысынан кабар” (1938) ж.б.

XX кылымдын 40-жылдарынан башталып жазылган поэмаларда акын А.Осмоновдун чыгармачылык өзгөчө изденүүсүнүн аркасында жекече көркөм ойлоо орун ала баштаган. Анын “Махабат”, “Май түнү”, “Толубай сынчы” поэмаларынын негизинде ушундай сөз айтууга болот. Буга чейинки кыргыз поэмаларында коллективдүү ойлоо орун алса, А. Осмоновдун поэмаларында жеке кайгы, каармандардын ички толгонуулары тереңдетилип

бериле баштайт. Буга анын көптөгөн орус жана дүйнөлүк адабияттын өкүлдөрүнүн чыгармаларын которгондугу себеп болгон. Ал Ш. Руставелинин “Жолборс терисин жамынган баатырын”, Шекспирдин “Он экинчи түнү” менен “Отеллосун”, Пушкиндин ырларын ж.б. которгон болчу. Ошол аркылуу кыргыз адабиятына жаңы ойлоону алып келген. Акындын “Жеңишбек” поэмасынын өзү эле кандай психологиялык чыгарма экендигин билебиз. Окуп жаткан окурман Миңбай карыя менен кошо кайгырат.

40-жылдары, өзгөчө анын аягында акын катары А. Осмоновдун жылдызы өзгөчө жанган. Бул мезгилде окурмандарына поэма тартуулаган калемгерлер А. Токомбаев, М. Токобаев, Т. Үмөталиев, А. Токтомушев, Т. Шамшиев болушту. Жаңы күчтөр катары Н. Байтемировду, С. Шимеевди, С. Жусуевди, Н. Жетикашкаеваны, С. Эралиев менен Э. Узакбаевди айтууга болот.

50-жылдары жогоруда айтылган акындар чыгармачылыгын мындан дагы тереңдетип отурушса, 60-70-жылдарда анын аягы барып космостук темаларды жазуу денгээлине көтөрүлгөндүгүнө С. Эралиев менен Р. Рыскуловдун поэмалары күбө.

1950-1960-жылдардын чегинде аты аталган көрүнүктүү акындардын артынан жоон топ жаштар поэзияга күргүштөп кирди. Алардын арасында С. Урманбетов, Э. Турсунов, Р. Рыскулов, О. Султанов, Т. Кожомбердиев, М. Абылкасымова, Ж. Абдыкалыков, С. Шатманов, Т. Молдобаев, С. Абдыкадырова, Г. Момунова, М. Буларкиева, Н. Жаркынбаев, К. Ташбаев, Ж. Мамытов, С. Тургунбаев ж.б. болгон. Ар биринин өзүнчө үнү, дүйнөнү көркөм кабылдоо жана чагылтуу өзгөчөлүктөрү бар бул муун кыргыз поэзиясында татыктуу орун ээледі. Булардын поэзиясында арзуу лирикасы менен нукура граждандуулук, пейзаж менен философия, айыл менен шаар, уйкаштык менен эркин ыр, реализм менен шарттуулук эриш-аркак жүргөн.

1970-1980-жылдар поэзияга таланттуу акындардын жаңы толкунун алып келди. Алардын арасында Т. Самудинов, С. Акматбекова, А. Өмүрканов, Ж. Бекниязов, А. Дегенбаева, О. Көчкөнов, А. Токтогулов, Р. Мукашева, А. Жакшылыков, Т. Муканов, Р. Карагулова, К. Сабиров, А. Рыскулов, Э. Эрматов, Ш. Келдибекова, А. Чойбекова ж.б. бар. Айрымдарынын көзү өтүп кетсе дагы, бүгүнкү күндө чыгармачылык кылгандары адабияттын бардык жанрларында буга чейин иштеп келишти. Азыр дагы үзүрлүү иштеп жатышат. Бүгүн кыргыз адабиятынын кылын кыйшайтпай кармап турган негизги күчтөрдүн бири ушулар. Ырас, чыгармачылыктагы тагдыр-жолдору ар кимисиники ар башкача болду. Айрымдары поэзиянын өңчөй чакан жанрларында иштешип, лирикалык ырларды негизги стихиясы кылып келатса, айрымдары чоң жанрга белсенип, ал тургай поэмадан да өтүп барып ыр менен жазылган романды жараткандары дагы бар. Буга мисал – Кыргыз Республикасынын эл жазуучусу Асан Жакшылыков. Анын образдар системасы татаал болгон “Мээрим” романы учурунда окурман журтчулугу тарабынан жакшы кабылданган. Эгемендик жылдары акын 20дан ашык поэма жазып, алар “Ыр чабыт” (2008) деген ат менен поэмалар жыйнагы жарык көрдү. Ал ушунусу менен кыргыз адабиятынын тарыхында поэмалары өзүнчө китеп болуп чыккан акын катары көрүнөт.

Аталган китеп “Адам ата баяны”, “Топон суу жана тайгак жол жөнүндө баллада”, “Кыргыз койчу жана үркүн жөнүндө баллада”, “Ата намыс”, “Хипик же итке минген кедей элге айлануу балладасы”, “Коркок шаар жөнүндө баллада”, “Кем болбосун дайым кыргыз адамы!”, “Кургактагы балык, же Жунус пайгамбар жөнүндө баллада”, “Өмүр поэмасы”, “Тиктегиле кең асманда ай барат”, “Аскадагы нур”, “Кездешүү”, “Акылбек”, “Ата муун”, “Чыңгыз Айтматовго аза баллада”, “Каниет” сыяктуу поэмалары менен балладаларын камтыйт.

Поэмаларынын ар биринде акын бийик ойлорду алып чыгат. “Адам ата баянында” Адам ата менен Обо эне Жараткандын сөзүн укпай ал тыюу салган алманы жеп, бейиштен куулгандыгы тууралуу уламаны поэтикалык тил менен берет дагы, ошол кылыгы үчүн Адам

ата жазаланып, балдары бири-бири менен келишпей, бирин-бири өлтүрүп, кырып-жойгон абал, Жаратканды укпагандыгынын натыйжасы экендигин айтат. Ошол аркылуу ата-энесин укпаган адам сөзсүз кудай тарабынан жазаланып, өзү дагы өз балдарынан ошондой мамиле көрөөрүн айтат. Поэманын тарыхый дагы, тарбиялык дагы мааниси зор. Ал эми “Топон суу жана тайгак жол жөнүндө балладасы” Нух пайгамбардын тушундагы топон сууга байланыштуу окуялардан улам башталып, Түрк атабыз, андан берки кыргыздар тууралуу актуалдуу маселелерге өсүп жетет. Табылбас жерден байланышты табуу менен кыргыздын узак жолу тээтиги топон суу болгон учур менен байланышаарлыгы тууралуу ойду кылтыйтат. Бул – кыргыздын байыркы эл экендигин тастыктаган ырастоолордун бири.

“Кыргыз койчу жана үркүн жөнүндө балладасынын” жетишкендигинин бири катары адабиятчы Аида Эгембердиева төмөнкүлөрдү белгилейт: “...акындын буга чейинки чыгармаларында кыргыз дүйнөсүнүн башкы өнүтү чагылдырылып келсе, мында элдин ишеними терең берилген. Анын бири – кыргызчылык, экинчиси – ислам. Далы кароо, тогуз топоч бышырып баабедин жасоо, улакты садага чабуу кыргызчылыктын негизги ырымдары болсо, суу бүркүп дем салуу, келме келтирүү, дуба окуу, тамыр кармоо, намаз окуп, коргошундан тумар жасоо – исламдын ырымдарына кирет. Кыргызчылык абалтан, эл кыргыз болуп жашай баштагандан бери канга сиңип, аң-сезимсиз, талдоосуз түрдө аткарылып келсе, кыргызга исламдын келиши орто кылымдарга таандык экендиги айылып жүрөт. Бири-бири менен камыр-жумур, эриш-аркак жалгашып турган бул ишенимдердин биринчиси көбүнесе ата-бабалар тарабынан ишке ашырылып, бүгүнкү күндө мусулманчылыкка тиешелүүлөрүнүн жашоо горизонту ачылган кез. Кыргызчылык туундулары эскиликтин көрүнүшү катары каралып, анчейин жашоосун токтотуп, айрым гана кары адамдар тарабынан аткарылганы болбосо, унутулуп бара жаткан көрүнүш. Акындын кайра ошол нерселерди эске алып, ырында “сактап калып” жатышы анын кыргыз дүйнөсүнө бир салымы болуп саналат. Акындын Жаратканга ишенүүсү дал ошол ыксыз чоң коркунуч, андагы ырым-жөрөлгөлөрдөн, эмчи-домчу чоң эненин “сабагынан” кийин башталса, жан кымбаттыгын туюу, Жараткандын бар экендигин чындап таануу, өмүр-өлүм чындыгына моюн сунуу бир топ кийинчерээк болду” (2.480-б.) – деп жазат.

Асан Жакшылыков кайсыл гана поэмасында болбосун кандай теманы көтөрбөсүн, анын өзөгүндө кыргыздын тарыхы жана тагдыры турат. Ошонусу менен ал жазган чыгармалар окурмандарына жакын, көңүлүнө уюйт. Акындын поэмаларында доор, мезгил, адам темасы негизги орунда турса, ошол эле мезгилде элдин бүгүнкү абалы, коомдогу бүгүнкү делген маселелер дагы ар дайым көңүл чордонунда. Анткени бүгүнкү – бул эртеңкиин башталышы эмеспи.

Кеп, лирикалык жанр чакан, ал эми поэма көлөмдүү болгондугунда гана эмес. Поэманын өзүнүн талаптары бар. Эреже катары поэма “лира-эпикалык мүнөздөгү, чоң ыр түрүндөгү баяндоо формасында жазылган, белгилүү бир авторго таандык, көлөмү боюнча ири же орто болгон көп бөлүктүү чыгарма” [4]. Адабияттын бүтүндөй тарыхында поэма жанры ар түрдүү өзгөрүүлөрдү башынан кечирип, туруктуулугун жоготкон. Биздин фольклордогу эпикалык, лирикалык мүнөздөгү поэмалар өз ачылыштарын профессионалдык адабияттан тапты.

Кайсыл гана акындын болбосун поэзиясында өзү жашаган доордун картинасы сөзсүз чагылтылат. Чакан лирикалардан тартып поэмаларга чейин мындай мазмунду сөзсүз камтыйт. Биздин эң алгачкы акын-жазуучулардын чыгармачылыгына кайрылсак деле, ар биринин поэзиясынан мындай тема сөзсүз учурайт. А. Токомбаев “Октябрдын келген кези” аркылуу азаттыкка чыгууну эңсеген элдик ойду, идеяны берсе, Ж. Бөкөмбаев “Жер алган кедейлерге” ыры аркылуу 1930-жылдардагы көйгөйдү, М. Элебаев “Зарыгам” аттуу ыры менен окууга, билимге суусаган жаштардын муңун, тилегин, үмүтүн, кыялын чагылдырышкан.

А. Жакшылыковдун поэзиясындагы дагы бүгүнкү күндүн темалары бардык учурда орун алып келген. Мисалы: “Эл демине доо кетсе ар бир уулу күнөөлүү: Балапандын уясы, барчындардын түнөгү – Ата журтуң – демек, Эл, уузу сүтү Эненин, Оту өчпөгөн кемеге, өмүр көөлгүп толкуган Деңиз менен береке чалкып жаткан – Эне тил! Ата конуш – демек, сен! Сенин жеке кубатың” – деп алгачкы китептеринин бири “Бейпил көктөмдө” жазганы бар. Бул эпикалык саптардын салмагын окуучу баамдабай койбойт. Ата журт үчүн анын ар бир уулу жоопкерчиликте, акын дагы. Муну автор терең поэтикалык ой менен бере алган. Ал үчүн Ата журт бүгүнкү гана күндө болбосун, элдин өткөн тарыхы менен терең байланышкан.

“Таарып кетти таамай мээлеп аткан ок,
Тар-с эткен үн, өл...дү... – өмүр, өтү, жок...
Тапшырманы так аткарып киллер да
таптырбастан кете берди көөнү ток.
Так мечиттин алды гана тополоң...
Сыйынуудан жаңы нээти бошогон,
эл алактап, эми даана көрүштү:
“Ким? Ким? дешип жансыз суроо беришти,
кээси токтоп, кайра көңүл бөлүштү.
Кээси коркуп, кээси үнсүз нес болуп,
бул окуя ойдо жокто, тез болуп,
толгон молдо тиктеп турду өлүктү, –
ыйман айтпай... күбүң-шыбың кеп болуп,
үрөй учуп такталбады ал-абал...
Коркок шаардын ичиндеги бир мечит
Кошо болду көз ирмемде жарадар” [2.68-б.].

Бул көрүнүш тынч, бейпил сыяктанган, тынч көрүнгөн биздин борбор шаардагы окуялардын бирин чагылдырат. Мындайлар боло жүрчү көрүнүш. Автор ким тууралуу сөз болуп жатканын көрсөтпөсө дагы, чыгарманы окуган окурман кайсы шейиттин тагдыры айтылып жатканын айныксыз туят.

“Кыйын болду өтмөк доордун өтмөгү,
ырым болду кетмек доордун кетмеги.
Астым-үстүм, доордогу алмашым,
адамдарды аябады, тепседі...
Далайлардын мартабасы тайыды,
далай шылуун бир заматта байыды.
Наркокурьер бийлик менен бир тутам;
бир топ митаам эпчилдене – жарыды,
бир топ кытмыр – Чоңго жагып марыды.
Бийлик элдин сесин алып салганда
бирге келди жамандыктын агымы.
Өтмөк доордо өлкөнү ээлеп Кыйраткыч
өчтү үмүт; өтө күчөп салымы:
эл чачылды, жакырланды, тонолду,
жардамдашуу, каралашуу жоголду,
тийбей калды үйгө үйдүн жарыгы.
Убагында бийлик атын мингендер,
куйтулукту, кошоматты билгендер,
өз пайдасын өзөк тутуп жүргөндөр,

иши кылып ыгын тапкан марыды.
 Болоор нерсе болду окшойт, гуспуруш,
 кайра ордуна келбейт окшойт калыбы” [2.69-70-бб.].

Мында дагы акын 90-жылдардагы, башкача айтканда, Советтер союзу урап, өлкөбүз эгемендүүлүктү алган учурдагы коомдогу башаламандыкты, эбин тапкандар байып, улунуп-жулунбагандар жардыланып, коом деградацияга учурагандыгын поэтикалык тил менен айтып берип жатат. Бул темага акын бир нече ирет ар башка чыгармаларында кайрылган. Мисалы, анын “Үркүн” поэмасы дагы аталышы башкача түшүнүк бергени менен, бүгүнкү дагы күндүн көйгөйүн чагылдырат.

Илимпоздордун бири: “Азыркы тапта кыргыз элинин ичинде өзүнчө бир жука катмар пайда болду. Анын аты “КИРГИЗ”. Мындай киргиздерге “океано-подобный Манасты” айткан Сагымбай да, “Кандуу жылдарды” какшаган Аалы да, “Сынган бугуну” сыздаткан Кара Молдо да бир тыйын. Аларга доллар, катын, коньяк гана керек. Мына ушундайлар бийлик чөйрөсүнө илээшип, кыргызча сүйлөсөң, орусча жооп берип, дырдыйып турганда күлбөгөн жериң күл болот. Ошондо 1916-жыл эмес, 1917-жылды эңсейсиң. “О, кыргыз, сенин тилиң кайда? Дилиң кайда? Мынча эмне кор болосуң, Кудай берген жанды Кудай алат. Минтип отурсак, ансыз да жоголобуз. Жоюлабыз. Туулган жанга бир өлүм, жатып өлгүчө атып өлөлү?” – деп кыйкыргың келет. Асандын жүрөгү мына ушуга сыздайт” [2.133-б.] – деп жазат.

Азыр кыргыз дыйкандары тырмактары менен жер тытып жатышат. Тырмактары менен... Жанталашканы жакшы. Бирок, тырмактын иши тырмак да. Белгилүү чекке жеткенде мукурланат. Тапканы тамагына жетсе, кийимине жетпей, кийимине жетсе, тамагына жетпей жандары кашаят. Акын аны жан дүйнөсү менен сезип, нака күйөт.

Жырткычтардын амалына барбы айла,
 Эркинбиз деп жар салгандар же кайра, –
 Күркүрөгөн байлык кайда, кой кайда?
 Элибиздин эркиндиги бет алган,
 Жол кайда да, жол баштаган ой кайда?
 Пайдаланып бийлик менен дөөлөттү,
 Өзүм марып калсам деген ой майда!
 ... Эх, Ала-Тоо айланабы кор жайга?

Кыргыз эгемендүүлүктү алган биринчи күндөн тартып, башка улуттан, чет өлкөлөрдөн келишип “акыл” айткандар көбөйдү. “Бирөөнүн акылы бөтөн – бөрк, өз акылым – күйгөн өрт” дешет экен эл. Анын сыңарындай кыргыздын күйгөн өрттөй өз акылы жокпу? Эмне кыргыз ошончолук эле келесообу? Бул суроолорго Жакшылыков суроо менен жарылат:

Кутун бүгүн учурбагын жеримдин,
 Талас, Оштун, Нарын, Чүйдүн, Кеминдин.
 Келечегин нак ойлосоң элимдин,
 Момун калкты кебез менен мууздаган,
 Анткор ойго анда неге жеңилдин?
 Үркөр жылдыз, үркөр жылдыз – топ жылдыз,
 Үркүп жүргөн шордуу элби же кыргыз?

Бул саптарды окуганда жүрөк канайт. Кантет Акын? Колунда калемден башка куралы жок. Бирок калем менен жазылган оттуу сөз – атылган окко тете. Сөз менен ок атпаган акын акынбы? “Момун калкты кебез менен мууздай турган” акылдан тажадык го.

Эгерде кыргыз өз акылы менен иштебей, жашабай, өзгөлөрдүн эрежесин эш тутуп, элейип ээрчий берсе, эртеңки тагдыры кыйын, туюк болот. Эгерде, жокчулуктун айынан жерин сатса, эмне болот? “Ар адамдын бирдей дешет укугу. Андай болсо бирдейлиги ушубу? Аргасыздан кедейленип жеринен Ажырайбы анда кыргыз тукуму”.

Жер сатуу адам укугубу? Миң бир эсе жок. Кыргызстанда сатылчу жер жок. Жер сата турган адам укугунун кыргыз үчүн түк да кереги жок. Андай укук Европага, Америкага керектир. Дегеле Азияга кереги жок. Анткени табигый-тарыхый жашоо-шарты таптакыр башка. Өзгөчө Кыргызстанда сатылчу жер жок. Ар бир алакандай бош жер малга багышталган. Малсыз кыргызда жашоо – жашоо эмес. Бул ар бир “көк мээге” түшүнүктүү нерсе. Ошентсе да калемгер кыялы “Аалам чындыгынан” үмүт күтүп, жылдыздарга кайрылат.

“Үркөр жылдыз, Үркөр жылдыз – топ жылдыз,
 Үркөбүзбү эми кайра бүт кыргыз? –
 Дилибизди жырткыч ээлеп кайгырып,
 Акырында Ала-Тоодон айрылып!..
 Келечегин издеп, тапчы улуттун –
 Эс-мас болуп эркиндикте курупмун.
 Каптап келген ачкөздүктүн сүрүнөн,
 Карал таппай Көктү тиктеп улупмун”.

Азыр Кыргызстан – Кыргызстан болуп, кыргыз эли Көктү тиктеп, үн чыгарбай улуп турган кез. Акын жүрөгү ушундай.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз адабиятында поэма жанрынын өнүгүүсү токтоп калган жок. 70-жылдары адабиятка келген муундун өкүлдөрү адабиятта дагы эле талыкпай изденип, алардын бири А.Жакшылыков өзүнүн поэмаларынын көбүндө кыргыздын кечээгиси менен бирге бүгүнкүсүн жан аябай сөзгө алып, анын көйгөйлөрүнө жаны күйүп, коомго, элге, бийлик башындагыларга кыйкырык таштагандыгын байкадык. Бул, албетте – чыныгы акындын озуйпасы.

Кыргыз адабиятынын тарыхында бирден-бир негизги поэмалар жыйнагы катары эсептелген “Ыр чабыт” китеби, анын ичине кирген 20дан ашык поэма, болгондо дагы бир акындын ушунча поэмасы, атайын адабий иликтөөнүн объектиси болушу керек деген ойду сунуштайбыз. Бул жаатта иликтөө кылам дегендерге биздин бул макалабыз дагы тиешелүү булак болуп эсептелет деген ишеничтебиз.

Колдонулган адабияттар:

1. Барский О.В. Творчество А.С. Пушкина 1813–1824 гг. и английский “готический” роман. – Томск, 2002.
2. Жакшылыков А. Ыр чабыт. – Б.: Бийиктик, 2008.
3. Жетимишев С. Уккула, кандаш кыргыздар. Китепте: Асан чакырык. – Б.: Бийиктик. 2005.
4. Поэма – Википедия (wikipedia.org)
5. Шинкаренко Ю.В. Прием контраста и система разноуровневых языковых средств его выражения в поэмах А.С. Пушкина. Автореф. дисс. ... канд. филолог. наук. – Ростов-на-Дону. 2006.
6. Эгембердиева А. Акындык чеберчилик бир поэманын мисалында же соңку сөз ордуна. Китепте: Ыр чабыт. – Б.: Бийиктик. 2008.

Рецензент: филол. илим. док., проф. м.а. Д.Ж. Асакеева